

Олеся Дзира

ДРУГА ХВИЛЯ ЕМІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ДО КАНАДИ: ПРИЧИНИ, ХАРАКТЕР І СКЛАД

У статті досліджено причини, що зумовили переселенський рух українців до Канади у міжвоєнний період. Встановлено та проаналізовано етапи цього руху, обґрунтовано його хронологічні межі, подано кількісні показники, визначено характер і склад другої хвилі еміграції українців.

Ключові слова: друга хвиля еміграції українців, імміграційне законодавство, діаспора Канади.

Встановлення причин, що спонукали виїжджати українців за кордон, і причин вибору саме Канади, обставин, що завадили іммігрантам повернутись на Батьківщину і змусили залишатись там назавжди є актуальним і сьогодні. На сучасному етапі триває четверта хвиля еміграції українців. Дослідження всіх її процесів і рушіїв неможливе без вивчення і причин попередніх переселенських рухів з України. Потребують деталізації та порівняльної характеристики умови й можливості виїзду за рубіж з різних районів України, оскільки у міжвоєнний період етнічні землі України були у складі кількох держав. У наукових роботах недостатньо висвітлено вплив законодавства Канади на зростання кількості емігрантів із західноукраїнських територій, адже саме воно визначало кількісний і якісний склад імміграції українців до Канади у міжвоєнний період.

Першочергово питанням особливостей другої хвилі еміграції українців до Канади займались вчені діаспори. Ґрунтовні дослідження в цьому напрямі були здійснені М. Марунчаком¹. Автор описав становище українців у міжвоєнний період на Батьківщині та їх мотиви до виїзду, ряд імміграційних законів, що формували кількісно і якісно склад українських іммігрантів, дію допомогових товариств при виїзді українців за кордон. Причини еміграції, характер, склад, місця розселення переселенців у Канаді репрезентовано в науковому доробку ще одного вченого з діаспори М. Боровика². У незалежній Україні перші дослідження щодо виїзду до Канади були приурочені 100-річчю еміграції українців до Канади. Так, за результатами конференції, проведеної Львівським національним університетом ім. І. Франка у вересні 1991 р., було опубліковано збірник статей «Українська еміграція. Історія та сучасність». У ньому видано статтю Я. Серкіза щодо Товариства опіки над українськими емігрантами у Львові³, а також статтю С. Макарчука про українську

еміграцію із Західної України в 20–30-ті рр. ХХ ст.⁴ Політичні, соціально-економічні мотиви другої хвилі еміграції українців висвітлені у публікації тернопільських істориків Б. Лановика, М. Граф'яка, Р. Матейка⁵. Причини еміграції, її склад, характер розселення розкрито у численних наукових дослідженнях В. Євтуха⁶. Законодавство Канади, Польщі щодо переселенців, діяльність корабельних компаній, товариств опіки над емігрантами детально досліджено у монографії С. Качараби⁷. Певні відомості про ставлення канадського уряду до українських емігрантів міжвоєнного періоду, характер еміграції містяться в науковій праці В. Макара⁸. Ця ж тематика представлена і в доробку вченого з діаспори О. Мартиновича⁹. Питанням еміграції до Канади українців займалися не лише українські історики. Це стало темою дослідження В. Ковалю, який у своїй монографії порівняв український та білоруський переселенські рухи у міжвоєнну добу, в тому числі й до Канади¹⁰. Джерела з історії української діаспори Канади представлені в археографічному збірнику «Пам'ятки» за 2007 р., що присвячений 115-річчю української еміграції до Канади¹¹.

Відповідно, мета цього дослідження: проаналізувати особливості другої хвилі еміграції українців до Канади, вказуючи на її причини, хронологічні рамки, характер і склад.

Завдання: визначити причини еміграції українців до Канади; охарактеризувати характер і склад другої хвилі імміграції; виокремити етапи в переселенському русі українців у міжвоєнний період; показати вплив на них законів Канади.

Переселенський рух з українських земель між двома світовими війнами отримав назву другої хвилі української еміграції. Цей рух пояснюється рядом причин: 1) економічними; 2) соціальними; 3) політичними.

Друга хвиля еміграції зумовлювалась значною мірою економічними причинами для виїзду. Перша світова війна підірвала народне господарство. Селяни по її закінченню опинились у досить скрутному становищі. Під час війни було знищено близько 20% господарських будинків, отже кожен п'ятий господар залишився без даху над головою. Пропало 78% коней, 36% рогатої худоби, 77% іншої худоби, не згадуючи домашніх тварин¹². Заможніші українці, які не підтримували політику більшовиків, боялись конфіскації приватної власності, націоналізації промисловості, розподілу землі серед селян, втрати торгових привілеїв¹³. Цей фактор посприяв їх від'їзду за рубіж. Не кращою була економічна ситуація на українських територіях у складі Польщі. Прийняті польським сеймом 10 липня 1919 р. «Основи земельної реформи» і закон про земельну реформу від 17 грудня 1920 р. стосовно Східної Малопольщі (Галичини) спрямовувались головним чином на здійснення колонізації цих земель шляхом створення польських військових та цивільних

поселень¹⁴. У безоплатне користування колишнім військовим передавалось до 45 га землі. Урядові кола Польщі прагнули «штучно», тобто шляхом переселень, збільшити кількість поляків у західноукраїнському регіоні. По закінченню Першої світової війни на всіх західноукраїнських землях активно йшов процес парцеляції, що був підкріплений законом про земельну реформу від 17 грудня 1920 р. Українського селянина не було допущено до нього, панську заборговану землю парцелювали на вигідних умовах виключно для представників польської національності, які приїжджали з Польщі, зокрема колишніх військових. На підставі закону про колонізацію східних земель, до яких належали Волинь і Полісся, ці польські переселенці отримували безплатно наділи землі навіть там, де місцеве населення було безземельне. До 1 січня 1923 р. між поляками було розпарцельовано 110 000 га на Волині і 133 000 га на Поліссі. У Галичині між новоприбулими було розпарцельовано 200 000 га землі. Українці відчували брак землі, політична ситуація на Україні змінювалась не на їх користь¹⁵. Наприклад, у 1921 р. в ході аграрної реформи в Буковині українським селянам виділялось від 4 до 6 га землі, а румунським колоністам — 10 га¹⁶. У Другій Речі Посполитій перенаселеність була найбільшою саме на українських територіях. За даними офіційної урядової статистики найбільша кількість дрібних господарств (до 2-х га) містилась у Станіславському (67,5%), Тернопільському (55,3%) і Львівському (52,8%) воєводствах¹⁷. У скрутному становищі перебували ремісники, які не мали ринку збуту для своїх виробів. На заробітки йшли жінки та підлітки. За свою працю вони отримували мізерні кошти. Робочий день був ненормований. Середня заробітна плата робітника у Варшавському воєводстві була вдвічі вища, ніж у Станіславському чи Тернопільському¹⁸. З парцеляцією для місцевого населення зникала можливість заробітків на двірських ґрунтах. Єдиним виходом для українських селян став виїзд за кордон.

За вказівками міністра освіти Польщі С. Грабського в усіх школах насильно запроваджувалося викладання польської мови, а українська мова занепадала. Відбувалося масове злиття польських і українських шкіл, де домінуючою ставала польська. Викладали в них переважно поляки. Внаслідок проведення такої акції лише 8% учнів українського походження відвідували школи з рідною мовою навчання¹⁹. Багатьох україномовних учителів переводили на роботу на етнічно польські землі. Молоді було важко здобути вищу освіту. Жителі міст, якщо хотіли продовжувати працювати, мусили переходити на латинський обряд на вимогу польських чиновників²⁰. Українцям під Польщею не дозволялось проводити народні й церковні свята, організовувати гуртки, театральні вистави. Жителі Західної України не отримували належної медичної

допомоги. Тяжке суспільне становище погіршувалось через натиск католицької церкви на православну²¹.

Політичні мотиви також відіграли вагому роль у від'їзді українців за межі Батьківщини. Українці не хотіли бути меншовартісними громадянами поряд з окупантами. Вони відчували на собі політичний та національний гніт, дискримінацію української мови, культури, перебуваючи у складі Польщі, Румунії та меншою мірою Чехословаччини. До цього також спонукала поразка у національно-визвольних змаганнях в Україні 1917–1921 рр. і, як наслідок, встановлення радянської влади на більшій частині українських територій. Учасники цих подій через загрозу більшовицького терору вже не мали змоги залишатись на теренах Батьківщини.

Політична еміграція з Радянської України під час Української революції 1917–1921 рр. була єдиною у міжвоєнний період. Надалі не було і не могло бути ніяких масових переміщень за кордон, незважаючи на такі трагічні сторінки в історії України, як форсована примусова колективізація, Голодомор 1932–1933 рр. та небачені репресії кінця 30-х років²². У 1919 р. через Відень виїхало до Західної Європи декілька тисяч урядовців Української Народної Республіки, в основному як члени дипломатичних місій УНР. У травні 1919 р. перейшла Карпати й опинилась у межах тодішньої Чехословаччини гірська бригада Української Галицької Армії. Незабаром туди переїхала частина галицької та буковинської інтелігенції. Влітку 1920 р. до Чехословаччини передислокувалась бригада А. Кравса, а в листопаді військові другої кулеметної бригади третьої Залізної дивізії Армії УНР перетнули кордон з Румунією. Того ж місяця через річку Збруч перебралась до окупованої Польщею Галичини армія Української Народної Республіки. Як і дві перші частини, так і останню було роззброєно та інтерновано²³. В. Гірняк описав у своїй статті відступ Української Галицької Армії за Збруч у липні 1919 р. і взяття у полон декількох тисяч українських військових. Табори були в Бресті, Вадовичах, Стрількові. У них лютували черевний тиф і дизентерія. Умови проживання були жахливими²⁴. Крім вищезазначених, українці перебували ще в таких таборах Польщі, як Петриків, Ланцут, Олександр, Каліш; Чехословаччини — Ліберці, Йозефов; Румунії — Брашів, Феґераш тощо²⁵. Частина з колишніх інтернованих після звільнення емігрувала до Канади.

На території українських земель у складі Румунії уряд запровадив політику румунізації українського населення. Щоб убезпечити себе від спротиву населення, владні кола провели в регіонах компактного розселення українців арешти серед священників, учителів, селян, встановили жорсткий контроль за «підозрілими українцями», розпочали заміну укра-

їнських фахівців на роботі в адміністраціях, школах, університетах тощо на румунських, українська мова дозволялась лише в побутовому вжитку²⁶.

Репресії розпочалися і на українських землях у складі Польщі після державного перевороту 1926 р. і приходу до влади Ю. Пілсудського. До в'язниці було кинуто 6 тис. українців, 50 чол. загинуло і 1 тис. чол. поранено. Така політика панівних класів у Польщі налаштовувала проти себе українське автохтонне населення²⁷. Про жорстку політику Польщі згадувала М. Турківська, що після певного часу проживання в Канаді повернулась до Радянської України: «За панської Польщі бідували ми не менш, ніж за цісарської Австро-Угорщини. До українців ставлення було зневажливе, а то й вороже. Поліція часто арештовувала в селі тих, хто висловлював незадоволення порядками в державі Пілсудського. Одного разу був арештований і мій син Микола»²⁸. Отже, всі активні учасники української революції, борці за українську незалежність за таких обставин вже не мали змоги залишатись на теренах Батьківщини.

Таким чином, економічна, соціальна, політична ситуація в Україні після Першої світової війни, ліквідації УНР, ЗУНР, розчленування західноукраїнських земель між Польщею, Чехословаччиною, Румунією та Радянською Росією спричинило масову хвилю еміграції українців.

Якщо говорити про виїзд українців за океан у міжвоєнний період, то Канада за статистичними даними вийшла на перше місце за кількістю переселенців. Це було пов'язано зі встановленням ряду обмежень на в'їзд у США, а також кращими умовами для проживання і праці в Канаді, ніж в Аргентині, Бразилії, Парагваї, Уругваї тощо²⁹. Канада відчувала потребу в робочій силі у сфері сільського господарства. Жителі України також пам'ятали про матеріальну та моральну підтримку діаспори Канади у період Української революції 1917–1921 рр.

Мотиви еміграції визначили і її характер. Це була вже не суто заробітчанська еміграція, а й політична. На противагу «піонерам» іммігранти після Першої світової війни були більш освічені й національно свідомі, а також краще забезпечені матеріально. Як зазначає В. Макар, вони часто привозили з собою від 300 до 2 000 доларів, що на той час було немалою сумою, і мали можливість придбати кращі ферми, ніж у деяких їх попередників. Вартість ферм тоді була від 200 до 7 500 доларів³⁰. Друга хвиля еміграції до Канади більшою мірою складалася з працівників у сфері сільського господарства. Це обумовлювалось як економічними мотивами при переселенні, так і законодавством Канади. Так, канадським урядом 31 січня 1923 р. було видано розпорядження, яке обмежувало наплив нових іммігрантів. Разом з цим у ньому наголошувалося на бажаності переїзду до Канади саме землеробів. Про надання переваги працівникам у сфері сільського господарства свідчить у своїх спогадах

В. Гавриш: «Згодом імміграційний уряд почав вимагати від іммігрантів, що приїздили до Канади, щоб вони склали депозит. Від родин вимагали депозит у висоті 700–1 500 доларів і зобов'язання осісти на фармах і господарювати... Як іммігранти приїхали до Канади і знайшли фарми, їм гроші повертали, тоді вони користувалися ними, щоб закупити, що було потрібно до фармування»³¹.

Хоч селяни і робітники домінували, другий потік іммігрантів був також представлений політичними емігрантами та ветеранами війни за незалежність 1917–1921 рр. Отже, серед іммігрантів другої хвилі еміграції зустрічаємо колишніх вояків і старшин української армії, службовців державного апарату, вчителів, науковців, представників інтелігенції, промисловців, людей вільних професій, великих та середніх землевласників і членів їх родин, торговців, священнослужителів та підприємців.

Серед них були відомі провідники українських визвольних змагань, деякі з яких залишились там назавжди. Серед них були представники армії: генерал В. Сікевич, генерал М. Капустянський, полковники Є. Коновалець, Р. Сушко, А. Мельник; політичні діячі: професор І. Боберський, О. Назарук, Н. Григорійв, М. Шаповал, М. Мандрика, В. Коссар, О. Кислевська; видатні митці: О. Кошиць із капелою, бандурист В. Ємець, диригент і композитор Є. Турула, балетмейстер В. Авраменко³².

Склад іммігрантів зумовлював і характер їх розселення. Певна частина приїжджих надавала перевагу проживанню у містах і на їх околицях. Українці влаштувалися на роботу на шахтах, лісопереробних, вагоно-ремонтних заводах, у транспортній сфері, у кравецькій й кушнірській майстерні та ін. Ті, що хотіли працювати в сільськогосподарській галузі, розміщувалися у селах. Тобто розселення іммігрантів визначалось можливостями працевлаштування та професійною підготовкою переселенців, а згодом до цього долучилась обставина наявності в тій чи іншій місцевості мешканців українського походження³³. Керівник Волинського еміграційного управління так характеризував склад української еміграції до Канади: «В Канаду виїжджають винятково землероби, які мають відповідний капітал на купівлю в цій країні землеробських господарств, і незначна кількість сільськогосподарських робітників — на найману працю» (Держархів Волинської обл. ф. 46, оп. 2, спр. 594, арк. 12)³⁴. Оскільки канадський уряд не хотів приймати до країни працівників з інших сфер, керівник волинського еміграційного управління не зазначив їх у переліку емігрантів. Провінція Манітоба нараховувала найбільшу частку українського населення в Канаді. Там проживало 30% від трьохсоттисячної української діаспори. Вінніпег був центром життя української громади в Канаді³⁵. Нові іммігранти продовжували заселяти степові провінції

Альберту та Саскачеван. Напередодні Другої світової війни у степових провінціях українці становили 9–12% від усього населення³⁶. Облаштувалися вони і в Онтаріо, Квебеці та Британській Колумбії. На 1931 р. найбільшими міськими осередками для українців, окрім Вінніпегу (близько 25 тис. чол.), стали Торонто, Едмонтон (понад 5 тис. чол. у кожному), Тандер Бей (понад 4 тис. чол.), Монреаль (близько 4 тис. чол.), Саскатун і Віндзор (близько 2 тис. у кожному), Гамільтон, Ріджайна і Садбері (понад тисяча в кожному). Отже, у 1931 р. в містах проживало 25,1% всіх українців Канади³⁷. Місця масового поселення українців представлені українськими топонімами, що свідчило про бажання українців діаспори зберегти свою етнічну самобутність³⁸.

Характер і склад другої хвилі еміграції посприяв тому, що з числа емігрантів міжвоєнного періоду постало значне число лідерів та учасників громадсько-політичних, культурно-освітніх та допомогівих об'єднань діаспори Канади. Українці стали обіймати важливі посади в уряді, а М. Лучкович у 1924 р. був обраний до канадського парламенту.

Другий етап українського переселення до Канади розпочався по закінченні Першої світової війни і, на думку М. Боровика, тривав від 1922 до 1939 р., оскільки перші повоєнні роки характеризувались сильними обмеженнями імміграції. Так, улітку 1919 р. уряд домініону у зв'язку зі зростаючим безробіттям заборонив імміграцію до весни 1920 р. У 1919 р. також був виданий спеціальний указ, що не дозволяв прибуття до Канади громадян держав ворожих Великобританії в часи Першої світової війни. Це було частково пов'язано з економічними негараздами в Канаді в 1918–1921 рр. У 1921 р. національний дохід Канади порівняно з 1920 р. скоротився на 14%, експорт — на 13%, валова продукція сільського господарства зменшилася на 30%³⁹. Також воєнні дії, що відбувалися в Європі, вплинули на становище українців у діаспорі. Частина з них була колишніми громадянами Австро-Угорщини. А згідно з тогочасними законами «ворожі іноземці» мали бути інтерновані в концентраційні табори. З 1914 по 1920 р. було інтерновано 8 579 чоловік, з них 3 138 вважалися «військовополоненими», решта цивільними, серед яких були жінки та діти. Частина з інтернованих у 1916 р. було відпущено під «слово честі» на роботу на ферми⁴⁰. Таке ставлення до іммігрантів пояснювалось і внутрішнім становищем в країні. Так, у 1918 р. безробітні ветерани війни руйнували українські інституції й вимагали депортації іммігрантів. А в 1919 р. провінційним урядом Манітоби було створено слідчий комітет над чужинцями для визначення, хто з приїжджих «лояльний» і кого потрібно депортувати⁴¹. Міністерство закордонних справ Великобританії в січні 1915 р. надіслало уряду Канади лист, у якому зазначалось, що українські емігранти, котрі прибули до Канади під час I Світової війни, не

становлять ніякої загрози. Війна завершилась у 1918 р., а ув'язнених звільнили тільки в 1920 р. Ті, хто перебував у концтаборах, отримували гроші за роботу в декілька разів менше, ніж вільні громадяни. Понад 60 тис. чол. були позбавлені політичних прав⁴².

Таке становище українців у повоєнний період, а саме до 1923 р., призвело до рееміграційних тенденцій у діаспорі. Згідно з інформацією дипломатичних документів, у грудні 1919 — січні 1920 р. консульство Польщі у Монреалі видало 1 300 паспортів для реемігрантів, які хотіли повернутись до Східної Галичини. 70% з них були українцями. За 1920 р. кількість бажаючих залишити Канаду зросла до 7 000 осіб. Проте, коли з'ясувалось, що в Польщі немає реальних можливостей придбати земельні наділи, а повернення вдруге до Канади за її імміграційним законодавством може бути неможливим, багато кандидатів на виїзд передумали реемігрувати. Остаточна повоєнна рееміграція становила 4 000 осіб⁴³.

Отже, через таку політичну ситуацію в Канаді в 1914–1921 рр. до неї виїхали лише 600 українців. А за період 1918–1925 рр. до Канади прибуло 3 700 осіб української національності. Це були переважно дружини та діти тих українців, котрі прибули за океан ще до I світової війни. Широкомасштабна українська імміграція відновилась у 1923 р., коли було дозволено в'їзд з країн Південної та Східної Європи. Так, у 1923 р. було внесено зміни до Канадського імміграційного акту, згідно з якими дозволено в'їзд з країн, що були раніше воєнними противниками Великобританії. Отже, потік емігрантів збільшився⁴⁴. Ці зміни були пов'язані з масовим від'їздом безробітних канадців з Канади протягом п'яти останніх років і неможливістю знайти відповідну заміну ним у Британії, що спричинило зняття заборони на в'їзд іммігрантів із Східної та Центральної Європи. Федеральний уряд дозволив емігрантам, чийх послуг потребувала економіка Канади, селитись у країні⁴⁵. Цьому процесу також сприяла угода, підписана між канадським урядом і залізничними компаніями «Canadian National Railways» (далі — CNR), «Canadian Pacific Railways» (далі — CPR) 15 листопада 1925 р., яка надавала останнім право забирати емігрантів зі Східної Європи. За таких умов мореплавні агентства почали проводити в Західній Україні агітацію за еміграцію до Канади. Оскільки залізничні компанії були власниками значної кількості земельних площ у Канаді, збільшення напливу емігрантів гарантувало їм величезні прибутки. Реалізація угоди активізувала еміграційні процеси в Західній Україні.

У Польщі агітація за еміграцію була формально заборонена, тому члени агентств діяли нелегально. Так, наприклад, у Заліщицькому повіті О. Венклер, що тримав еміграційне товариство, маскував його під меб-

левий склад. Польське інформаційно-колонізаційне бюро у Вінніпезі розіслало громадським управам у Західній Україні листи із вказівкою «вербувати населення у значних кількостях на виїзд до Канади». За кожних 50 емігрантів бюро обіцяло агентові безкоштовний проїзд до Канади і в зворотньому напрямку або 150 американських доларів⁴⁶.

До початку Другої світової війни до Канади прибуло від 68 до 70 тисяч осіб. Пік переміщення до Канади українців припав на 1927–1929 рр., коли прибула половина всієї міжвоєнної імміграції. З початком світової економічної кризи процес переселення призупинився. Частими стали випадки депортацій українців на Батьківщину⁴⁷. У 1930 р. дію «залізничної угоди» не було продовжено. Тому вже у 1932 р. кількість іммігрантів українців становила — 705 осіб, а в 1932–1934 рр. — 1 274 особи. У 1934 р. канадським урядом було прийнято закон, за умовами якого з 1935 р. позови проти фермерів не могли розглядатись у судах. Цим займалось спеціально утворене Управління з фермерських заборгованостей, яке могло надати їм більше часу на виплату боргу під заставу землі чи сільськогосподарської техніки. Це розв'язувало не тільки проблему розорення фермерів, а й сприяло збільшенню кількості іммігрантів у зв'язку із покращенням економічного становища в Канаді. Отже, імміграційний рух дещо поживавився в 1934 р., хоч його кількісні показники були нижчими, ніж у попередні роки (у 1935–1939 рр. близько 5 350 осіб). Як зазначено в документах, бажаючих виїхати до Канади було в 5 разів більше, ніж дозволено її урядом⁴⁸. Все ж такі умови для в'їзду до Канади скоротили кількість іммігрантів у 30-ті рр. ХХ ст. Через обмеження, встановлені урядом Канади, друга хвиля імміграції була значно меншою за чисельністю, ніж перша. Так, вона складала близько 70 000 осіб, тоді як перша — 180 000.

За статистичними підрахунками основну масу емігрантів склали вихідці з Галичини, на другому місці з Волині та Західного Полісся, потім з Закарпаття і найменше з Буковини. Практично не було виїзду з території радянської України. З Галичини до Канади виїхало 48 тис. чол., із Закарпаття — 6 тис. чол., з Буковини — 11 тис. чол.⁴⁹ Уряди Польщі, Румунії, Чехословаччини не ставили серйозних перешкод перед еміграцією українців. Вони бачили в ній користь, адже через виїзд зменшувалась кількість непотрібного їм українського населення. Навіть з таких таборів та тюрем під Польщею, як Береза Картузька, Ланцут, Стшалково та Бригідки у Львові можна було забрати українців, за умови, що вони залишать рідний край⁵⁰. Більше того, українська та єврейська еміграції навіть заохочувались. Наприклад, польський еміграційний уряд для стимулювання переселенського руху із Західної України сформував систему кредитування бажаючих виїхати. На думку польських чинов-

ників, ця система повинна була приносити додаткові прибутки до скарбниці, оскільки емігрант, працюючи за кордоном, повертав ці гроші з відсотками. Спочатку емігрантам давали короткострокові кредити в обсязі 50% від суми корабельної карти емігранта⁵¹. Таким чином, ці кредити також сприяли збільшенню кількості бажаючих емігрувати.

Вимоги для виїзду з Польщі розписані в Інструкції у справі еміграції, розробленій Еміграційним управлінням Речі Посполитої від 18 лютого 1928 р.⁵² В ній також подаються умови, поставлені для в'їзду до Канади її урядом, розписано роль і функції корабельних товариств у процесі еміграції.

Курс політики Польщі пояснювався бажанням польського уряду знизити соціальну напруженість у регіонах, заселених українцями, зміцнити становище поляків у Західній Україні, зменшити прояви національно-визвольної боротьби, розв'язати проблему безробіття та малоземелля серед поляків через від'їзд населення інших національностей.

Як бачимо, політика Польщі була спрямована на зміцнення економічного і суспільного становища польського елемента на західноукраїнських територіях. Одним з напрямів втілення цього задуму було активне сприяння і пропаганда переселення українців. При цьому уряд створював перепони перед міграцією українців на сезонні роботи до Європи.

Для виїзду емігрантам у першу чергу потрібні були паспорти. Ті жителі Західної України, що не мали польських паспортів, не могли дістатись Канади. Паспорти, видані Лігою Націй, і, так звані, нансенівські паспорти не давали права на в'їзд до Канади. Цікаво, що з такими паспортами пропускали до Канади німців, євреїв і втікачів з Румунії⁵³.

Виїзд українців з території Чехословаччини не зустрічав особливих перешкод у законодавстві країни. Про умови еміграції з Чехословаччини пише у своїх спогадах Андрій Господин⁵⁴.

З УРСР було виїхати значно складніше, практично не можливо. Умови виїзду до Канади детально описав у своїх спогадах О. Брик, колишній житель села Вороновиця Вінницької області. У них автор ознайомлює і з механізмом російської бюрократії урядових установ, і з контролем ЧЕКА, і з перешкодами на митницях. Для виїзду з УСРР потрібно було мати проїзний квиток на корабель, виклик від родичів з Канади, закордонний паспорт, довідку з військкомату, медичну довідку, канадську візу. Для отримання паспорта на той час (це 1926 р.) вимагалось: «принести п'ять «справок» (посвідчень): 1. від завкому цукроварні; 2. від Степанівської сільради ...; 3. від поліції; 4. від Вороновицького райвиконкому; 5. від суду. — До тих паперів треба долучити 200 рублів (7-місячна платня!) за паспорт і все це здати до фінвідділу». Емігрант після «ходження по митарствах» советських канцелярій» і переданні хабаря начальнику закордонного відділу таки отримував паспорт⁵⁵. Окрім зазначених вище

документів, існувало ще свідоцтво про професію, про вироблення якого ми дізнаємось з листа Російсько-канадсько-американського пасажирського агентства (далі — РУСКАПА) до громадянки Є. Машковської від 27 квітня 1926 р.: «Кроме того ... просим немедленно прислать свидетельство о том, что Вы по профессии домашняя прислуга, названное свидетельство может быть получено от Биржи Труда, Профсоюза или Милиции»⁵⁶. Оформленням документів для візи займалось акціонерне товариство РУСКАПА, учасниками якого були пасажирські перевізники. РУСКАПА надавало допомогу громадянам СРСР в оформленні документів для виїзду за кордон, здійснювало їх відправлення в тому числі до Канади. Як бачимо, отримання візи на виїзд з більшовицької України було складним і довготривалим процесом. З радянських територій українські емігранти виїжджали спершу до Європи, а вже пізніше частина з них перебиралась до Канади. Сказане стосується не тільки СРСР, а й Польщі. Навіть з Шанхаю українські емігранти переїжджали до Канади. Так, у 1928 р. їм допомогло переїхати Товариство опіки над українськими переселенцями імені святого Рафаїла в Канаді⁵⁷. У радянській Україні учасники визвольних змагань заповнили табори Сибіру, Соловків. А ті, яким вдалося перебратись через Сибір до Китаю та Японії, мали змогу виїхати до Канади. Таких «щасливців» було небагато. Перед звичайними громадянами УРСР стояла так звана «залізна завіса», що унеможлилювала переселення за кордон⁵⁸.

Вагому роль у еміграції українців до Канади відіграли мореплавні компанії. Перевезенням емігрантів до Канади займались переважно «Canadian Pacific Railways», «French Line», «Cunard Line», «White Star Line» і «Linja Gdynia-Ameryka». CPR здійснювала перевезення власними кораблями, а CNR не мала власного флоту й уклала угоди на перевезення з Польщі з певними корабельними компаніями⁵⁹. Від агентів пароплавних та залізничних компаній українці дізнавались на перших порах про умови життя в Канаді. Працівники корабельних товариств розсилали по селах буклети і запрошували користуватися їхніми послугами під час переїзду зі «старого краю» до Канади. З Гдині та Гданська курсували регулярно кораблі до Галіфаксу, Сейнт Джану, Квебеку і Монреалю⁶⁰. Загалом на 1928 р. шифкарта на корабель до Канади у третьому класі коштувала від 132 доларів, до Вінніпегу — 157⁶¹.

Таким чином діяльність мореплавних компаній певною мірою сприяла збільшенню потоку емігрантів до Канади, оскільки від кількості перевезених залежали їх прибутки. З часом вони стали виконувати функцію посередників у отриманні віз для емігрантів.

Як зазначав М. Марунчак, «поселенці другої доби приїздили до Канади вже наче в гості»⁶². Вони були краще ознайомлені з умовами переїзду і тим, що їх чекатиме в Канаді, вони також могли користуватись, окрім

порад корабельних компаній, допомогою спеціалізованих «товариств опіки» над українськими емігрантами, що постають саме в міжвоєнний період еміграції, а також підтримкою своїх попередників. У портах Квебеку, Галіфаксу та Монреалю прибулих зустрічали представники українських церковних парафій та громадських організацій. Саме усвідомлення, що емігрант знайде в країні поселення своїх земляків, вселяло в нього почуття певної безпеки⁶³.

В. Гавриш, власник імміграційного агентства, згадував, як «допомагав нашим українським імігрантам у всіх їх справах... За перших кілька років праці в моєму іміграційному бюро (1927–30 рр.) я спровадив до Канади досить поважне число наших людей з України. Найбільше приїжджало неодружених... Для самітніх, які не могли собі самі допомогти, ми шукали праці на фармах. До того ми користувалися агентами, які їздили по фармах і старалися знайти працю у фермерів для тих людей. А агентам платив колонізаційний відділ іміграційного уряду по доларові за кожного робітника, для якого знайдено працю на фармах»⁶⁴. Громадський діяч порівнював становище новоприбулих українських та іноземних іммігрантів у Канаді: «іммігрантами, що приїждять до Канади, опікується в більшій чи меншій мірі дипломатичне представництво їх матерньої держави, яке урядує в Оттаві, чи консулати, що є по різних канадських містах... Нами ніхто не журився й ніхто не опікувався... Тут у Канаді нашими людьми опікувалися лиш різні агенти, що працювали для тих подорожніх компаній, які заробляли гроші на імігрантах, або агенти залізничних компаній чи будови шляхів, які також діставали комісове за знайдених робітників. А так наші люди були здані на самих себе, на наші парафіяльні та світські організації, що допомагали емігрантам у такий чи інший спосіб»⁶⁵.

Допомогу українським переселенцям надавали і спеціалізовані товариства. У Західній Україні діяло Товариство допомоги українським емігрантам, що виникло у Львові на початку 1925 р. Його головою було обрано М. Заячківського. Він обіймав цю посаду до 1938 р., а після його смерті це місце заступив А. Говикович. Товариство поставило перед собою такі завдання: допомога українським емігрантам у справах виїзду та повернення; підтримання зв'язків з осередками української еміграції; захист інтересів українських емігрантів перед польськими й закордонними властями; вивчення й висвітлення питань, пов'язаних з еміграцією⁶⁶.

На теренах Чехословаччини, на Закарпатті, діяли Комітети допомоги українським збігцям, що займались питаннями еміграції. Одним з перших такий комітет постав в Ужгороді під керівництвом Ю. Колшуняка. Окремо діяв Комітет опіки над емігрантами УГА, створений у травні 1923 р. Його

головою був професор С. Смаль-Стоцький. Комітет організував виїзд вояків за межі ЧСР і допомагав тим, хто вирішив залишитись. На території Румунії у свою чергу діяв Український громадський допомогивий комітет, створений у вересні 1923 р., відразу ж після ліквідації таборів для інтернованих. До його правління увійшов Г. Порохівський⁶⁷.

У Канаді діяло аналогічне львівському Товариство опіки над українськими переселенцями імені святого Рафаїла, створене 1924 р. в Саскатуні і Вінніпезі. У статуті товариства було визначено такі напрями його роботи: «Товариство дає через своїх відпоручників всякі інформації листами і часописами, а також усно, про Канаду, про набування землі і спосіб господарювання, про заробітки і підприємства в Канаді ...; товариство дає пояснення про найкращий спосіб відбування подорожі до Канади, щоби переселенці могли уникнути яких-небудь страт або прикростей в дорозі; товариство порозумівається з правительством домінії і провінцій в Канаді, а також відповідними товариствами чи підприємствами, щоби під кожним зглядом улегшити українським поселенцям загосподарювання в Канаді ...; товариство полагоджує всякі зажалення українських іммігрантів в справі страт або прикростей, які прийшлося потерпіти при виїзді з Рідного Краю. При переїзді, і при шуканні роботи або при осіданні на рілі в Канаді, щоби поробити кроки до направлення заподіяної шкоди і до усунення заповіджених прикростей на будуче; товариство закладає доми для приїзжих українців, на час початкового побуту в Канаді; товариство видає свою часопись, брошури і книжки. Товариство запрошує на наради фахівців і знавців» (цитата М. Марунчака за примірником статуту, що зберігається у фонді І. Боберського в Архіві осередку української культури і освіти у Вінніпезі)⁶⁸. Першим головою допорогової організації став о. проф. Є. Турула, який згодом передав керівництво установою С. Савулі, а від нього перебрав провід К. Продан, що управляв товариством 15 років до кінця його існування⁶⁹. У Канаді діяли також інші установи з питань допомоги емігрантам.

Як результат, діяльність «товариств опіки» в діаспорі та на теренах України сприяла організованому еміграційному рухові до Канади, базуючись на громадських засадах і на ініціативі членів, значно полегшила і покращила умови поселення і пошуку роботи українців у Канаді у міжвоєнний період.

Таким чином, друга хвиля еміграції українців до Канади була зумовлена економічними, соціальними та політичними причинами. Результатом Першої світової та громадянської воєн став не тільки занепад економіки України, а й поділ її територій між Польщею, Румунією, Чехословаччиною та Росією. За таких обставин, окрім руйнації частини господарств, українці в складі нових держав зіштовхнулись з малоземеллям, надлиш-

ком робочої сили і, як наслідок, безробіттям, браком перспектив для забезпечення молоді гідною освітою, національним та політичним гнітом, репресіями. Українці стали нацменшиною на власній землі, їх права нівелювались. Таке положення речей стимулювало їх до пошуку нових можливостей за кордоном.

Еміграція міжвоєнного періоду за своїм характером була вже не суто заробітчанською, в порівнянні з першою хвилею, а й політичною. Імігранти після Першої світової війни були більш освічені й національно свідомі. Виїжджали до Канади не бідні, а забезпечені українці. Це впливає з того, що вони могли придбати недешевий корабельний квиток і пред'явити квоти, визначені канадським законодавством. Новоприбулі українці доклали значних зусиль у боротьбі за відновлення втраченої української державності. Багато з політичних емігрантів, які виїхали до Канади, створили в ній ряд громадських, культурних та освітніх установ. Все ж кількість економічних емігрантів у міжвоєнний період перевищувала кількість політичних. Це пояснюється як економічними мотивами при переселенні, так і розпорядженнями Міністерства імміграції і колонізації Канади. Склад емігрантів зумовив і місця їх розселення. Українці продовжували заселяти степові провінції Манітобу, Альберту, Саскачеван, меншою мірою в Онтаріо, Британську Колумбію, Квебек. Вони надавали перевагу поселенням у сільській місцевості, що вказувало на їх зайнятість у сфері сільського господарства. Українці також влаштовувались на роботу на шахтах, лісопереробних, вагоноремонтних заводах, у транспортній сфері, в кравецькі й кушнірські майстерні та ін. В містах вони могли ставати службовцями, вчителями тощо.

Міжвоєнну хвилю імміграції до Канади можна поділити на такі етапи: 1) 1918–1925 (цей період позначився обмеженням імміграції у зв'язку з економічним становищем і імміграційним законодавством Канади щодо іноземців з країн-противників Великобританії у I Світовій війні) 2) 1926–1929 (етап пройшов під впливом «залізничної угоди» від листопада 1925 року, що тривала до 1930); 3) 1930–1934 (характер цього етапу був результатом економічної кризи в Канаді і обмежувальних заходів Департаменту імміграції та колонізації); 4) 1935–1939 (останній період відзначився відновленням та зростанням у незначному обсязі еміграції у зв'язку із покращенням економічного становища Канади).

Імміграційне законодавство Канади не забороняло остаточно в'їзд українців до країни, а лише призупиняло чи зменшувало кількісно в залежності від економічних, політичних, суспільних обставин, що склались в державі. Такими обставинами були реалії I світової війни, Великої економічної депресії тощо. Про умови життя в Канаді українці дізнавались у першу чергу від агентів мореплавних компаній та від допомогових товариств.

Міжвоєнний потік емігрантів не тільки збільшив чисельно склад української діаспори в Канаді і розширив ареали розселення українців. З їх приїздом у діаспорі постають нові форми громадського життя. Нові переселенці посприяли підвищенню культурно-освітнього рівня представників діаспори. Друга хвиля імміграції до Канади привезла з собою нові гасла, вояцький дух, запал до боротьби за незалежність України і, таким чином, внесла зміни до політичної свідомості українців в еміграції.

---

¹ *Марунчак М.Г.* Історія українців Канади: у 2-х т. / М.Г. Марунчак. — Вінніпег: накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1991. — Т. 2. — 512 с.; *Марунчак М.Г.* Студії до історії українців Канади: у 5 т. / М.Г. Марунчак. — Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1973–1980. — Т. 5: Розвідки та документи міжвоєнної доби. — 299 с.

² *Боровик М.* Століття українського поселення в Канаді (1891–1991) / М. Боровик. — Монреаль — Оттава: Українська Могилансько-Мазепинська академія наук (УММАН), 1991. — 485 с.; *Боровик М.* Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді / М. Боровик. — Мюнхен: Український вільний університет, 1977. — 341 с.

³ *Серкіз Я.* Львівське товариство опіки над українськими емігрантами (1925–1939 рр.) / Я. Серкіз // Українська еміграція. Історія і сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади / упоряд. Ю.Ю. Сливка. — Львів: Каменяр, 1992. — С. 334–339.

⁴ *Макарчук С.* Динаміка української еміграції із Західної України в 20–30-ті рр. ХХ ст. / С. Макарчук // Українська еміграція. Історія і сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади / упоряд. Ю.Ю. Сливка. — Львів: Каменяр, 1992. — С. 116–119.

⁵ Українська еміграція: від минувшини до сьогодення / Б.Д. Лановик, М.В. Траф'як, Р.М. Матейко та ін.; за ред. Б.Д. Лановика. — Тернопіль: Чарівниця, 1999. — 512 с.; Історія української еміграції: навч. посібник // Б.Д. Лановик, Р.Т. Гром'як, М.В. Траф'як та ін.; за ред. Б.Д. Лановика. — Київ: Вища школа, 1997. — 520 с.

⁶ Зберігаючи українську самобутність: колективна монографія / В.Б. Євтух, Є.Є. Камінський, О.О. Ковальчук, В.П. Трощинський. — Київ: ІНТЕЛ, 1992. — 100 с.; *Євтух В.Б., Трощинський В.П., Попок А.А.* Закордонне українство: навчальний посібник / В.Б. Євтух, В.П. Трощинський, А.А. Попок. — Київ: ВІК, 2005. — 308 с.; *Євтух В.Б., Ковальчук О.О.* Українці в Канаді / В.Б. Євтух, О.О. Ковальчук. — Київ: Будівельник, 1993. — 144 с.

⁷ *Качараба С.П.* Еміграція з Західної України (1919–1939) / С.П. Качараба. — Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2003. — 416 с.

⁸ *Макар В.Ю.* Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади / В.Ю. Макар. — Чернівці: Прут, 2006. — 284 с.; *Макар В.Ю.* Імміграційна політика канадських властей: досягнення та проблеми / В.Ю. Макар // Міжнародний науковий конгрес «Українська історична наука на порозі ХХІ століття: доповіді та повідомлення (Чернівці, 16–18 травня 2000 р.) / Українське історичне товариство, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, відповід. ред.: Л. Винар, Ю. Макар. — Чернівці: Рута, 2001. — Т. 4. — С. 91–96.

⁹ *Martynowych O.T., Kazymyra N. Political activity in Western Canada, 1896–1923 / O.T. Martynowych, N. Kazymyra // A heritage in transition: essays in the history of Ukrainians in Canada / Ed. by M. Lupul. — Toronto: published by McClelland and Stewart, Ltd., 1982. — P. 85–107; Martynowych O.T. The Ukrainian bloc settlement in East Central Alberta, 1890–1930: a history / O.T. Martynowych. — Edmonton: Alberta culture, 1985. — 421 p.*

¹⁰ *Коваль В.У. Узаємасувязі беларускай і украінскай дыяспар у міжваенны перыяд / В.У. Коваль. — Мінск: РІВШ, 2012. — 313 с.*

¹¹ Пам'ятки: археографічний щорічник. — Київ: Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 2007. — Т. 7. — 449 с.

¹² *Марунчак М.Г. Історія українців Канади: у 2-х т. / М.Г. Марунчак. — Вінніпег: накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1991. — Т. 2. — С. 21.*

¹³ Зарубіжні українці: довідник / С.Ю. Лазебник (кер. авт. кол.), Л.О. Лещенко, Ю.І. Макар та ін. — Київ: Україна, 1991. — С. 34

¹⁴ *Макар В.Ю. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади / В.Ю. Макар. — Чернівці: Прут, 2006. — С. 71–72.*

¹⁵ *Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991) / М. Боровик. — Монреаль–Оттава: Українська Могілянсько-Мазепинська академія наук (УММАН), 1991. — С. 6.*

¹⁶ *Рендюк Т.Г. Українці в Румунії та румуни в Україні: проблеми минулого та сучасне становище / Т.Г. Рендюк. — Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. — С. 73.*

¹⁷ *Коваль В.У. Узаємасувязі беларускай і украінскай дыяспар у міжваенны перыяд / В.У. Коваль. — Мінск: РІВШ, 2012. — С. 79.*

¹⁸ Зарубіжні українці: довідник / С.Ю. Лазебник (кер. авт. кол.), Л.О. Лещенко, Ю.І. Макар та ін. — Київ: Україна, 1991. — С. 36.

¹⁹ Історія української еміграції: навч. посібник // Б.Д. Лановик, Р.Т. Гром'як, М.В. Граф'як та ін.; за ред. Б.Д. Лановика. — Київ: Вища школа, 1997. — С. 295.

²⁰ *Гірняк В. Причини й характер другої еміграції / В. Гірняк // За честь, за славу, за народ!: збірник на золотий ювілей Української стрілецької громади в Канаді 1928–1978 / ред. З. Книш. — Торонто: видання головної управи Української стрілецької громади в Канаді, 1978. — С. 55–58.*

²¹ Історія української еміграції: навч. посібник // Б.Д. Лановик, Р.Т. Гром'як, М.В. Граф'як та ін.; за ред. Б.Д. Лановика. — Київ: Вища школа, 1997. — С. 294–295.

²² Зарубіжні українці: довідник / С.Ю. Лазебник (кер. авт. кол.), Л.О. Лещенко, Ю.І. Макар та ін. — Київ: Україна, 1991. — С. 35.

²³ *Боровик М. Українсько-канадська преса та її значення для української меншини в Канаді / М. Боровик. — Мюнхен: Український вільний університет, 1977. — С. 26–27.*

²⁴ *Гірняк В. Причини й характер другої еміграції / В. Гірняк // За честь, за славу, за народ!: збірник на золотий ювілей Української стрілецької громади в Канаді 1928–1978 / ред. З. Книш. — Торонто: видання головної управи Української стрілецької громади в Канаді, 1978. — С. 55–58.*

²⁵ *Див. Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.) / М. Павленко. — Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. — 352 с.*

²⁶ *Рендюк Т.Г. Українці в Румунії та румуни в Україні: проблеми минулого та сучасне становище / Т.Г. Рендюк. — Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. — С. 69–73.*

²⁷ *Зубалій О.Д., Лановик Б.Д., Граф'як М.В. Історія української діаспори: навч. посібник для студентів вузів. — Київ: ІЗМН, 1998. — С. 53.*

²⁸ Турківська М.І. Сторінки мого життя / М.І. Турківська // Як ми жили за океаном: розповіді репатріантів. — Львів: Кн.-журн. вид-во, 1958. — С. 48.

²⁹ Дністрянський М.С. Етнографія України: навчальний посібник / М.С. Дністрянський. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. — С. 159.

³⁰ Макар В.Ю. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади / В.Ю. Макар. — Чернівці: Прут, 2006. — С. 93.

³¹ Гавриш В. Моя Канада і я: спогади й розповіді про українських піонерів у Канаді / В. Гавриш. — Едмонтон: видано коштом автора, 1974. — С. 114.

³² Пропам'ятна книга Українського народного дому у Вінніпегу / Матеріяли до цієї книги зібрав і написав Семен Ковбель; зредагував проф. Д. Дорошенко. — Вінніпег: видано заходами і коштом Українського народного дому у Вінніпегу, Trident press limited, 1949. — С. 112.

³³ Зберігаючи українську самобутність: колективна монографія / В.Б. Євтух, Є.Є. Камінський, О.О. Ковальчук, В.П. Трощинський. — Київ: ІНТЕЛ, 1992. — С. 17.

³⁴ Макарчук С. Динаміка української еміграції із Західної України в 20–30-ті рр. ХХ ст. / С. Макарчук // Українська еміграція. Історія і сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади / упоряд. Ю.Ю. Сливка. — Львів: Каменяр, 1992. — С. 117.

³⁵ Герус О.В. Консолідація української суспільности в Канаді / О.В. Герус // Життєвий досвід українців в Канаді: рефлексії / ред. кол.: О.В. Герус, І. Герус-Тарновецька, С. Ярмусь. — Вінніпег: Українська вільна академія наук у Канаді, 1994. — С. 126–127.

³⁶ Качараба С.П. Еміграція з Західної України (1919–1939) / С.П. Качараба. — Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2003. — С. 189.

³⁷ Макар В.Ю. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади / В.Ю. Макар. — Чернівці: Прут, 2006. — С. 92.

³⁸ Зберігаючи українську самобутність: колективна монографія / В. Б. Євтух, Є.Є. Камінський, О.О. Ковальчук, В.П. Трощинський. — Київ: ІНТЕЛ, 1992. — С. 17.

³⁹ Качараба С.П. Еміграція з Західної України (1919–1939) / С.П. Качараба. — Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2003. — С. 150, 175.

⁴⁰ Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків: до 100-річчя прибуття перших українських поселенців до Канади: збірник / авт. кол.: А.М. Шлепаков та ін. — Київ: Дніпро, 1990. — С. 52–54.

⁴¹ Martynowych O.T., Kazymyra N. Political activity in Western Canada, 1896–1923 / O.T. Martynowych, N. Kazymyra // A heritage in transition: essays in the history of Ukrainians in Canada / Ed. by M. Lupul. — Toronto: published by McClelland and Stewart, Ltd., 1982. — P. 88.

⁴² Українська еміграція: від минувшини до сьогодення: навчальний посібник // Б.Д. Лановик, М.В. Траф'як, Р.М. Матейко та ін.; за ред. Б.Д. Лановика. — Тернопіль: Чарівниця, 1999. — С. 262–263.

⁴³ Качараба С.П. Еміграція з Західної України (1919–1939) / С.П. Качараба. — Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2003. — С. 176.

⁴⁴ Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків: до 100-річчя прибуття перших українських поселенців до Канади: збірник / авт. кол.: А.М. Шлепаков та ін. — Київ: Дніпро, 1990. — С. 54.

⁴⁵ Martynowych O.T. The Ukrainian bloc settlement in East Central Alberta, 1890–1930: a history / O.T. Martynowych. — Edmonton: Alberta culture, 1985. — P. 75.

⁴⁶ Качараба С.П. Еміграція з Західної України (1919–1939) / С.П. Качараба. — Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2003. — С. 71.

⁴⁷ Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків: до 100-річчя прибуття перших українських поселенців до Канади: збірник / авт. кол.: А.М. Шлепаков та ін. — Київ: Дніпро, 1990. — С. 54, 78.

⁴⁸ Качараба С.П. Еміграція з Західної України (1919–1939) / С.П. Качараба. — Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2003. — С. 154–155, 186–187.

⁴⁹ Українська еміграція: від минувшини до сьогодення : навчальний посібник // Б.Д. Лановик, М.В. Траф'як, Р.М. Матейко та ін.; за ред. Б.Д. Лановика. — Тернопіль: Чарівниця, 1999. — С. 279.

⁵⁰ Пропам'ятна книга Українського народного дому у Вінніпегу / Матеріяли до цієї книги зібрав і написав Семен Ковбель; зредагував проф. Д. Дорошенко. — Вінніпег: видано заходами і коштом Українського народного дому у Вінніпегу, Trident press limited, 1949. — С. 110–111.

⁵¹ Коваль В.У. Узаемасувязі беларускай і українскай дыяспар у міжваенны перыяд / В.У. Коваль. — Мінск: РІВШ, 2012. — С. 50.

⁵² Мицан К. Окремі архівні документи про другу хвилю української еміграції до Канади у фондах Державного архіву Івано-Франківської області / К. Мицан // Пам'ятки: археографічний щорічник. — Київ: Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 2007. — Т. 7. — С. 60–74.

⁵³ Марунчак М.Г. Студії до історії українців Канади: у 5 т. / М.Г. Марунчак. — Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1973–1980. — Т. 5: Розвідки та документи міжвоєнної доби. — Студії. — С. 171, 205.

⁵⁴ Див. *Господин А.* Сліди з моєї дороги: спогади вояка УГА / А. Господин. — Вінніпег: накладом читальні «Просвіти» у Вінніпегу, 1986. — 41 с.

⁵⁵ Брик О. С. Мої життєві студії. — Вінніпег: [б. в.], 1956. — С. 234–236, 248–250.

⁵⁶ Державний архів Київської області. — Ф. Р-3066. — Оп. 1. — Спр. 776. — Арк. 12.

⁵⁷ Макар В.Ю. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади / В.Ю. Макар. — Чернівці: Прут, 2006. — С. 70–71.

⁵⁸ Пропам'ятна книга Українського народного дому у Вінніпегу/ Матеріяли до цієї книги зібрав і написав Семен Ковбель; зредагував проф. Д. Дорошенко. — Вінніпег: видано заходами і коштом Українського народного дому у Вінніпегу, Trident press limited, 1949. — С. 110–111.

⁵⁹ Качараба С.П. Еміграція з Західної України (1919–1939) / С.П. Качараба. — Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2003. — С. 181.

⁶⁰ Кравчук П. Українці в історії Вінніпегу / П. Кравчук. — Торонто: Кобзар, 1974. — С. 102–103.

⁶¹ Сапеляк О. Інформаційно-видавнична праця Товариства опіки над українськими емігрантами / О. Сапеляк // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проекція у майбутнє (у рамках конгресу української діаспори): зб. матеріалів третьої Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 23–25 червня). — Львів: видавництво Львівської політехніки, 2010. — С. 477.

⁶² Марунчак М.Г. Історія українців Канади: у 2-х т. / М.Г. Марунчак. — Вінніпег: накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1991. — Т. 2. — С. 36.

⁶³ Макар В.Ю. Соціально-політична інтеграція українців у поліетнічне суспільство Канади / В.Ю. Макар. — Чернівці: Прут, 2006. — С. 92–93.

⁶⁴ Гавриш В. Моя Канада і я: спогади й розповіді про українських піонерів у Канаді / В. Гавриш. — Едмонтон: видано коштом автора, 1974. — С. 81, 114–115.

⁶⁵ Там само. — С. 89–90.

⁶⁶ Серкіз Я. Львівське товариство опіки над українськими емігрантами (1925–1939 рр.) / Я. Серкіз // Українська еміграція. Історія і сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади / упоряд. Ю.Ю. Сливка. — Львів: Каменяр, 1992. — С. 334–335.

⁶⁷ Павленко М. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919–1924 рр.) / М. Павленко. — Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. — С. 192, 242–243, 282.

⁶⁸ Марунчак М.Г. Студії до історії українців Канади: у 5 т. / М.Г. Марунчак. — Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1973–1980. — Т. 5: Розвідки та документи міжвоєнної доби. — С. 165–168, 183.

⁶⁹ Марунчак М.Г. Історія українців Канади: у 2-х т. / М.Г. Марунчак. — Вінніпег: накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1991. — Т. 2. — С. 29–31.

В статтє исследовано причини, что обусловили переселенческое движение украинцев в Канаду в межвоенный период. Установлено и проанализировано этапы этого движения, обосновано их хронологические границы, подано количественные показатели, определено характер и состав второй волны эмиграции украинцев.

Ключевые слова: *вторая волна эмиграции украинцев, иммиграционное законодательство, диаспора Канады.*

In the article it is investigated the causes that stipulated the migration movement of the Ukrainians to Canada in the interwar period. It is established and analyzed the stages of this movement, grounded their chronological limit, given quantitative indices and defined the nature and structure of the second wave of Ukrainians emigration.

Keywords: *the second wave of Ukrainians emigration, Canada, Diaspora of Canada.*